

Stig Sæterbakken

Mitt hjärta tillhör Europa – mitt hjärta är krossat

En europé är en dysfunktionell nationalist enligt Stig Sæterbakken, som stolt presenterar sig som en sådan i detta anförande.

1.

Inga norrmän bland de skadade.

Så sammanfattas i Norge alla stora nyheter om olyckor, terroristattacker eller katastrofer i utlandet. Och när jag säger alla menar jag alla, förutom vid de tillfällen då norrmän faktiskt har blivit skadade, vilket också innebär att vad som annars skulle ha blivit en kort notis, eller någon enstaka nyhetsrapport, blir en rapportering som pågår i dagar om händelserna visar sig vara katastrofala nog.

25 juli 2005: Minst 88 människor miste livet i en terroristattack i semesterorten Sharm-el-Sheik i Egypten. Inga norrmän kom till skada i attacken.

14 augusti 2005: 121 människor dog när ett plan tillhörande det cypriotiska flygbolaget Helios störtade utanför Aten. Inga norrmän fanns ombord.

28 september 2005: 12 människor dödades när en självmordsbombare sprängde sig själv i luften vid den internationella brigadens huvudkvarter i Kabul, Afghanistan. Inga norrmän kom till skada vid explosionen.

Naturligtvis har alla länder förpliktelser gentemot eventuella släktingar till eventuella medborgare som befinner sig utomlands, och i detta avseende är denna försäkran i sig meningsfull. Men varför norrmän? När en jordbävning drabbade Pakistan i oktober 2005, varför fick vi då bara meddelandet att "en norрман saknas", trots den stora pakistanska befolkningen i Norge?

2.

Jag tror att vi alla delar en viss avsmak för den här sortens uppenbara uttryck för självcentrering. Det finns också vissa bland de icke skadade, i detta fall norrmän, som med jämna mellanrum uttrycker en avsky för det "sig-självi-första-hand"-perspektiv som detta förhållningssätt tydligt vittnar om.

Ändå fortsätter man att använda denna formulering i rapporteringar om lidande från världens alla hörn, som en pinsam refräng i en popsång man ogillar men

inte kan få ur huvudet.

Det är verkligen ett groteskt scenario: medan lemlästade barn skriker av smärta förutsätts vi dra en lättnadens suck över att ingen av dem är av samma nationalitet som vi.

Hur långt når då vår identifiering, och därmed medkänsla, med dem som lider? Hur omfattande är denna medkänsla? Eller, för att uttrycka det på ett annat vis: hur många inkluderas i vår lista över "oskadade"?

3.

Skulle vi exempelvis kunna föreställa oss nyhetsrapporteringar som sammanfattas med följande försäkran: "Inga européer bland de skadade"?

Jag tror inte det.

Varför inte?

För det första på grund av de tvivelaktiga associationer som väcks av en rik västerländsk kontinents gränsdragning mot resten av världen, de rika som skor sig på randen till "tredje världen", att vår känsla av släktskap och solidaritet tycks nå hit men inte längre, att till denna punkt, men inte längre, är vi villiga att investera vårt moraliska och känslomässiga kapital.

För det andra på grund av att det troligtvis skulle väcka för många minnen av förtrycket och imperialismen från det förflutna, saker som vi helst inte vill bli påmindna om. Till detta tillkommer fascistiska konnotationer, idén om ett förenat europeiskt folk som är överlägset folk från andra kontinenter, ett *Festung Europa* som en bastion mot resten av världen och dess behov.

4.

Eller om vi gick åt andra hållet och gjorde radien för vår medkänsla snävare i stället för vidare? Skulle det accepteras?

Som bekant har Norge två officiella språk. Det ena är *bokmål* — det vill säga böckernas språk — en moderniserad form av det som en gång var standardnorska, vilket i sin tur härstammade från danskan. Det andra är *nynorsk* — ny norska helt enkelt — ett språk skapat av lingvisten Ivar Aasen i mitten av artonhundratalet; ett syntetiskt språk baserat på norska dialekter från alla delar av landet.

Våra två skilda språk har varit — och är fortfarande — föremål för tvister, eftersom olika delar av landet har antingen bokmål eller nynorsk som första språk. Vi har till exempel kontroversiella lagar som reglerar användandet av nynorsk i radio och TV. Vi har nynorska förlag, tidningar skrivna enbart på nynorsk, och så vidare. Och tvärtom: tidningar som vägrar att trycka artiklar på nynorsk.

Denna språktvist har varat i över 150 år, och har kommit att bli en del av vår politiska vardag i en sådan utsträckning att vissa menar att Norge är uppdelat i fem eller sex självständiga regioner som definieras utifrån det språk som är mest utbrett inom dem, regioner som har minimal kontakt med varandra, som stater inom staten. Detta är en överdrift men det faktum att det är möjligt att säga en sådan sak på allvar speglar hur djup denna språktvist är i landet, och

det visar hur oförsonliga båda sidor emellanåt har varit.

Skulle vi då kunna föreställa oss en lokal nyhetsstation i västra Norge som rapporterar om en bilolycka, och i slutet informerar tittarna om att inga nynorsktalande var bland de döda? Eller på ÖstNytt, ett nyhetsprogram som täcker Oppland, där jag bor: *Ingen med bokmål som första språk bland de skadade*.

Självfallet inte, eftersom detta skulle uppfattas som stötande, omoraliskt, för att inte säga omänskligt.

Det absurda med denna snäva gräns — medkänsla som bestäms av dialekt — möter den tvivelaktiga politiska och historiska innebörden i den vidare gränsen: omsorg om européer framför asiater, afrikaner och så vidare.

Men mellan dessa stötande avgränsningar finns en begränsning, eller diskriminering, som framstår som logisk. Mellan det moraliskt förkastliga och politiskt omöjliga "inga nynorsktalande bland de skadade", och det fascistiska, rasistiska och imperialistiska "inga européer bland de skadade", finner vi "inga normmän bland de skadade". Av någon anledning anses detta acceptabelt.

Om man försökte undersöka denna diskriminering närmare skulle man förmodligen upptäcka att dess styrka avtar i relation till det geografiska avståndet. I Norge får olyckor som drabbar danskar och svenskar en hel del uppmärksamhet, de väcker en tämligen djup medkänsla, framkallar ett ganska stort engagemang... Olyckor som drabbar briter eller tyskar engagerar oss i lite mindre grad, men fortfarande ganska mycket, och så fortsätter engagemanget att gradvis minska ju längre söderut, österut eller västerut vi går. Med ett stort undantag: USA, som ligger långt borta, i själva verket bokstavligen på andra sidan jordklotet, men som likväl, till anda och kultur är så nära Norge att man lätt skulle kunna tro att det är ett grannland.

En bilbomb exploderade i Bagdad i morse. Inga normmän eller nordamerikaner skadades i explosionen...

5.

Norges historia som självständig nation är kort. Två gånger har Norge varit i union med andra länder, först Danmark och sedan Sverige (år 2005 firade vi hundraårsjubileet av upplösningen av den svensk–norska unionen). Och två gånger har Norge, intressant nog, röstat "nej" till medlemskap i EU.

Det är utan tvivel så att vårt förflutna som unionspartner, vilket i vår nationella mytologi har blivit synonymt med perioder av ockupation, spelar en viktig roll i vårt starka motstånd mot EU. Efter att först ha varit "styrda från Köpenhamn", och sedan "styrda från Stockholm", motsätter vi oss nu att bli "styrda från Bryssel".

Samtidigt har vår utrikespolitik sedan andra världskriget varit så starkt influerad av USA:s utrikespolitik och av USA:s intressen i Europa att man skulle kunna säga att vi har varit "styrda av Washington". Vårt medlemskap i Nato har, i motsats till ett möjligt medlemskap i EU, varit någorlunda okontroversiellt i Norge, och det är inte utan anledning som Norge har beskrivits som den artigaste — till och med den ivrigaste — eleven i Nato-klassen. På samma sätt som amerikansk film och musik, amerikansk mat, och amerikansk kultur överhuvudtaget, har genomsyrat vårt samhälle i en

sådan grad att vi har gjort den till vår egen. Så medan amerikanska influenser knappt har ifrågasatts politiskt, kulturellt eller kommersiellt, har man förhållit sig till Europa med en "rädsla för påverkan", som Harald Bloom skulle uttrycka det. Som om det vore hemsökt av något som USA är fritt från. Medan dörren till Europa har varit mer eller mindre stängd, har dörren till USA fått stå på vid gavel.

En bilbomb exploderade i Bagdad i morse. Inga nordamerikaner eller norrmän utan danskt eller svenskt blod i ådrorna sedan tre eller fler generationer tillbaka skadades i explosionen.

6.

Vår union med Danmark varade i över 400 år. Det danska styret omtalas ofta som "400-årsnatten", ett uttryck taget från Ibsens *Peer Gynt* (för övrigt föranlett av en galning kallad Huhu, som Peer Gynt träffar i Kairo).

Ny forskning har dock ifrågasatt föreställningen om det utdragna förtryck som vi, den uppenbart svagare halvan av den siamesiska tvillingen Danmark–Norge, upplevde under unionen. Exempelvis visar utgrävningar i Kaupang, som anses vara den äldsta staden i Norge och därför är en viktig nationalsymbol, att den inte grundades av norrmän, utan av danskar som handlade i detta område i slutet av 700-talet och början av 800-talet. Som nyligen har påpekats i boken *Norge — et lite stykke verdenshistorie* (Bromark and Herbjørnsrud, 2005) håller också vetenskapsmän och historiker på att revidera sina tolkningar av viktiga arkeologiska fynd från vikingatiden, som exempelvis Osebergsskeppet, vilket även det är en viktig nationalsymbol men som nu sägs ha blivit kvarlämnat i Norge av danska kungar. Med andra ord har vi fått en väsentlig del av den kultur vi ser som genuint norsk, som symboler för Norge som nation, från utlänningar, främst danskar. Och influenserna från dansk kultur, främst via handeln, går mycket längre tillbaka än till de 400 åren av danskt styre. Snarare än en positiv och konstruktiv period av självständighet, följt av en negativ och destruktiv period av förtryck och tvång, har vi i alla tider påverkats starkt av Danmark. 400-årsnatten visar sig ha varit en tusen år lång dag och natt.

Detta borde vara en självklarhet. Men det är det inte. Tvärtom krockar det våldsamt med ett grundläggande begrepp, en grundidé. För vi är uppfostrade att tro att det är genom vår frigörelse från andra, genom vår kamp för frihet, som det vi ser som vårt nationella arv har skapats. Bara när vi har varit skyddade från influenser, inte utsatta för dem, har vi funnit oss själva. Vår äkthet, vår *norskhhet*, är just det som blev undertryckt under unionerna, och det som återigen kunde blomstra när vi vunnit tillbaka vår frihet.

7.

Det är som om Norge, ett litet land som är ungt vad gäller självständighet, fortfarande befinner sig i en fas där man skryter om sin självtillräcklighet och framhäver det norska som en kvalitet i sig, det norska hyllas som just *norskt*. Ibsen är inte en stor författare. Ibsen är en stor *norsk* författare. Det är inte hans enastående författarskap man intresserar sig för i Norge; det är det fantastiska faktum att denne enastående, internationellt erkände författare var norrman.

Som om vårt tänkesätt utgår från något slags brist. Som om vår utgångspunkt är att norrmän är otillräckliga, obetydliga, inte värdesatta av de andra, av dem som vi mäter oss mot, de stora och mäktiga nationerna, de gamla civiliserade

samhällena... Som om vi hade något att bevisa... Något att rättfärdiga... Så när vi berättar för omvärlden om norsk storhet är det som om vi i själva verket uttrycker en djup frustration, ett förlamande mindervärdeskomplex. Vi ser oss själva som provinsiella och blir därför förtjusta över minsta tecken på att vi inte är det, och vi framhåller på alla sätt detta tecken, och vi förstår inte att det vi egentligen framhåller är vårt behov av att göra just detta, vårt behov av erkännande som ett folk, som nation.

Till och med långt efter det att Oslo-avtalet grusades och palestinska intellektuella gjorde det synonymt med "ett nytt apartheid", är vi stolta över att det första fredsavtalet som stöttades av både israelerna och palestinierna bar vår huvudstads namn... När Mossad-agenter dödade en man som de misstog för att vara en arabisk agent (för övrigt i min hemstad Lillehammer) — detta var 1972 och det är det enda politiska mord som någonsin har skett på norsk mark — var norska tidningar fyllda av stolthet över den uppmärksamhet som riktades mot den lilla norska staden. "Världens blickar vänds mot Norge!", skrev de, och syftade på det faktum att amerikanska, brittiska, franska och tyska tidningar alla hade händelsen på förstasidan. Den uppenbara tragedin drunknade fullständigt i ett slags morbida hänförelse över att Norge — äntligen! — utgjorde scenen för en internationellt betydelsefull händelse.

Detta är en retorik som skulle komma tillbaka 20 år senare, återigen till Lillehammer, då staden valdes till värd för 1994 års Vinter-OS. Ja, retoriken var verkligen på alla sätt densamma: "Världens blickar vänds mot Norge!", "Lillehammer på allas läppar!"

Politiska mord eller olympiska spel, vad spelar det för roll, så länge det får omvärlden att se åt vårt håll, får den att fästa någon vikt vid vår anspråkslösa utpost? Och om vi fortfarande är imponerade av vår egen storhet, antar jag att det är för att vi ännu inte riktigt har nått den.

Eller som Gombrowicz uttrycker det i sina dagböcker: "Om en mogen nation bedömer sina egna förtjänster med måttfullhet, lär sig en livskraftig nation att negligera dem."

8.

Min poäng är enkel. Norge skapade inte Ibsen. En blandning av influenser och strömningar, inte minst en hel värld av litteratur, skapade Ibsen (det innefattar, måste jag understryka, norska influenser, norsk litteratur). På samma vis som våra specifikt norska värderingar — vi vill gärna se dem som specifikt norska — har skapats, inte under perioder av isolering och självstyre, utan under perioder av stark påverkan, påtvingad såväl som självvald. Vår *norskhet*, om något sådant existerar, är något som har vuxit fram ur mötet mellan olika influenser utifrån, ända från första början.

När Ibsen skrev *Peer Gynt* — som kan ses som en brutal avrättning av norsk stolthet och fåfänga, eller man skulle kunna säga mänsklig stolthet och fåfänga i allmänhet — bodde han i Italien. Han vände så att säga på perspektivet. I stället för att sitta i Norge och studera världen, placerade han sig själv i världen för att studera Norge.

Den österrikiske filosofen Otto Weininger var en så stor beundrare av Ibsen och av *Peer Gynt* i synnerhet, att han (liksom senare Joyce) lärde sig norska (det vill säga danska) för att kunna läsa Ibsen på originalspråket. Weininger reste till Kristiania i augusti 1902 för att vara med vid premiären av *Peer Gynt*

på Nationaltheatret; han återvände till Wien alldeles utom sig efter att ha bevittnat hur hans favoritpjäs, med dess skändliga, för att inte säga hatiska framställning av den norska nationalandan, hade förvandlats till en idyllisk romantisk nationalmelodram (allt enligt Terje Holtet Larsen i *Peer Gynt-versjonen*, 2003). Och det är på detta vis som pjäsen har framförts sedan dess, och så än i dag.

Till och med detta, en dödlig kritik, har vi lyckats omvandla till en galaföreställning, en romantisk hyllning till vår nationalanda, vår karaktär och vår särprägel.

9.

Jag kan inte låta bli att lägga märke till att namnet på en av våra främsta nationalikoner — Peer, ett mycket vanligt norskt namn — stavas på det gamla viset med två "e", och dessutom att det norska ordet för europé är europeer, även detta med två "e".

Euro–Peer Gynt.

10.

Känner jag någon släktskap med Europa? Ja, genom litteraturen gör jag det. För några år sedan, vid en uppläsning i samband med utgivningen av min första essäsamling, presenterades jag av konferencieren som en norsk författare som läser mycket utländsk litteratur, en som är internationellt orienterad. Jag var förbluffad. Tanken att jag mestadels läser böcker av utländska författare hade helt enkelt aldrig slagit mig. Inte heller hade jag reflekterat över det faktum att inte en enda norsk författare nämndes i den essäsamling som jag skulle presentera. Tanken hade aldrig slagit mig eftersom jag alltid, fram till den kvällen, hade tänkt på den litteratur jag läste, och som var viktig för mig, som litteratur, inte som utländsk litteratur.

Mina förfäder är inte Ibsen, Björnson och Hamsun. Mina förfäder är Kafka, Beckett och Céline. Jag ser inget uppseendeväckande i det, och skulle inte ha ägnat det en tanke om jag inte hade blivit presenterad på detta vis, den där kvällen för ett tiotal år sedan. I detta avseende kan jag säga att mitt hjärta tillhör Europa, mer än det tillhör Norge. Jag känner mig mer besläktad med européer än med norrmän. Jag är förmodligen mer insatt i europeisk litteratur än i norsk litteratur, och det säger jag med konferencieren som vittne.

Och detta hjärta, mitt europeiska hjärta, är krossat, i den mening att det tillhör något som är så komplext och inbördes oförenligt att det aldrig kan agera — eller betraktas — som ett. Och mitt hjärta, mitt europeiska hjärta, när det nu var som jag blev uppmärksam på det, var i bitar redan innan det hade hunnit få sin första sammandragning.

Därför uppfattar jag termen "europeisk" främst som en negativ sådan. Genom att definiera mig som europé gör jag det lite svårare för mig själv att definiera mig som norрман. I begreppet "europé" ligger ett hot mot det nationella. En europé är en dysfunktionell nationalist.

Jag tycker om min europeiska identitet eftersom den tar bort en del av min norska identitet och ersätter den med... ingenting.

För Europa är i själva verket ingenting. Europa är en omöjlighet, en självmotsägelse. Europa är en fiktion. Europa är en litterär konstruktion, som hålls samman av romaner och dikter i högre grad än av nationer och regeringar.

11.

Att tillkännage sig själv som europé är att svara "jag är Ingen", när Polyphemus frågar efter ens namn. Cyklopen kräver ett tydligt svar: Odysseus avvisar honom med ett absurt sådant, och med hjälp av detta listiga svar lyckas han fly, räddar han sig själv. Svaret "jag är Ingen" ger honom friheten tillbaka, den frihet han behöver för att kunna rädda sig själv och sin besättning (eller det som återstår av den). Det ger honom den rörelsefrihet han behöver för att kunna fortsätta sin resa, och för att nå sitt högsta mål: *att återvända hem*.

12.

Odysseus svar är en lek med ord. Han utnyttjar en litterär effekt för att undkomma sitt eget öde. Är det inte just det som litteraturen gör? Den lyfter upp oss, bort från oss själva, vår förutbestämmelse... Vi blir ingen. Det vill säga, vi kan vara vem som helst, på samma vis som en roman genom sitt poetiska språk öppnar alla möjliga mentala universum, gör det möjligt för oss att gå in i vilken värld som helst genom att göra den läslig, inte nödvändigtvis acceptabel, men läslig, och i det avseendet förståelig. En roman — en god roman vill säga — kan således göra exempelvis en pedofils eller en nazists tankar, dennas moraliska och emotionella universum, förståeliga. Litteraturen kan göra det möjligt för oss att identifiera oss med ett sådant universum, och till och med få oss att erkänna detta som en möjlighet även i oss själva. För att vi är människor. Och att vara människa innebär att man bär på även detta som en valmöjlighet. Frågan *Vilka är vi?*, avfärdas till fördel för frågan *Vad är det möjligt för oss att bli?*

På samma vis som jag ser Europa som något negativt, betraktar jag litteraturen som något destruktivt, i det att den gör det svårare för oss att vara oss själva fullt ut, att den förstör våra chanser att en gång för alla fastställa att *så här är vi, detta är vi*. Att skriva (och att läsa) är att bli någon annan, för att tala med Rimbaud. Eller andra, en efter en. Att skriva (och att läsa) är att ständigt skifta identitet, att ständigt påminna sig själv om möjligheterna hos de andra som vi kunde ha varit, eller fortfarande kan komma att bli. I skrivandet (och i läsandet) blir vi föränderliga. Vi blir vem som helst. Vi blir ingen...

13.

Det sluga påståendet "jag är ingen" är en paradox, eftersom uttalandet i sig förutsätter en person som uttalar det. Att förneka sin existens innebär i slutändan att bekräfta den. På samma vis som bekräftelsen fortsätter att upprätta ett förnekande. Och så vidare...

Det är i detta avseende som jag ser mig själv som europé. Den europeiska identitet som jag gör anspråk på är den som en ingen.

Detta anspråk bör tas på allvar. Och det är en intighet som jag känner mig bekväm i.

Presenterades ursprungligen på engelska vid symposiet Re-visions: Literary Exchange in an Enlarged Europe i Malta.

Published 2006-11-08

Original in English

Translation by Malin Lundh

Contribution by Glänta

First published in Magyar Lettre Internationale 59/2005 (Hungarian version)

© Stig Saeterbakken/Glänta

© Eurozine